

DEMOKRATYCZNE PAŃSTWO PRAWNE W ORZECZNICTWIE TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO.

ZAJĘCIA NR 4

mgr Kinga Drewniowska

Art. 2 Konstytucji RP

Rzeczpospolita Polska jest **demokratycznym państwem prawnym**,
urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

Art. 7 Konstytucji RP

Organy władzy publicznej działają **na podstawie i w granicach prawa**.

- pojęciu „**państwo prawne**” można przypisywać wiele różnych znaczeń
- w najszerszym ujęciu pojęcie „**państwa prawnego**” jest równoznaczne z sumą cech ustrojowych współczesnego państwa demokratycznego (m.in. zasada podziału, władzy, zasada praworządności formalnej, zasada niezależności sądów i niezawisłości sędziów)

PAŃSTWO PRAWNE

PAŃSTWO PRAWNE

ASPEKT FORMALNY

(prawo powinno być przestrzegane przez wszystkich jego adresatów)

ASPEKT MATERIALNY

(treści i zasady dot. praw i wolności jednostki)

„(...) w razie zakwestionowania zgodności aktu normatywnego ze standardami demokratycznego państwa prawnego, skonkretyzowanymi i rozwiniętymi w odrębnych postanowieniach ustawy zasadniczej, podstawę kontroli konstytucyjności powinny stanowić przede wszystkim szczegółowe przepisy konstytucyjne. W takich sytuacjach nie ma potrzeby powoływania – jako podstawy kontroli – zasady demokratycznego państwa prawnego (...). Zasada ta pełni wówczas przede wszystkim funkcję wskazówki dla interpretacji wymienionych, szczegółowych przepisów ustawy zasadniczej”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 czerwca 1996 r. (K 28/97)

„ (...) klauzula demokratycznego państwa prawnego stanowi swojego rodzaju zbiorcze wyrażenie szeregu reguł i zasad, które wprawdzie nie zostały *expressis verbis* ujęte w pisanim tekście Konstytucji, ale w sposób immanentny wynikają z aksjologii oraz z istoty demokratycznego państwa prawnego. Owe reguły i zasady miały najróżniejszy charakter, odnosząc się zarówno do prawa materialnego (...) jak i do tzw. zasad przyzwoitej legislacji (...), a ogólna podstawą było uznanie, że demokratyczne państwo prawne wymaga poszanowania zasady zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa (...)”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 czerwca 1996 r. (K 28/97)

ZASADA OCHRONY ZAUFANIA OBYWATELI DO PAŃSTWA

- inaczej zasada lojalności państwa wobec obywatela
- zasada, która nie jest wprost sformułowana w przepisach Konstytucji RP
- zasada ta nakazuje, aby organ państwowy (a także ustawodawca) traktował obywatela z zachowaniem pewnych minimalnych reguł uczciwości, co oznacza że przepisy prawne nie mogą zastawiać pułapek ani tworzyć rozwiązań iluzorycznych lub pozornych, nie może również dochodzić do sytuacji, aby organy państwowe miały możliwości nadużywania swojej pozycji względem obywateli
- w ramach tej zasady Trybunał Konstytucyjny sformułował liczne konkretne zasady stanowienia prawa, które muszą być przestrzegane w demokratycznym państwie prawnym

„Zasada ta [ochrony zaufania do państwa i prawa] **nie została wprowadzie wyraźnie wysłowiona w tekście Konstytucji, ale niewątpliwie należy ona do kanonu zasad składających się na pojęcie państwa prawnego w znaczeniu, w jakim pojęcie to występuje w art. 2 Konstytucji.** Przestrzeganie tej zasady ma szczególne znaczenie w sytuacji, w której ma miejsce zmiana dotychczas obowiązujących przepisów, zwłaszcza zaś tych, które znalazły już zastosowanie, jako czynnik kształtujący sytuację prawną ich adresatów”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 20 grudnia 1999 r. (K 4/99)

„(...) Zasada zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa opiera się na **pewności prawa**, a więc takim zespole cech przysługujących prawu, które zapewniają jednostce bezpieczeństwo prawne; umożliwiają jej decydowanie o swoim postępowaniu w oparciu o pełną znajomość przesłanek działania organów państwa oraz konsekwencji prawnych, jakie jej działania mogą pociągnąć za sobą. (...) **Bezpieczeństwo prawne jednostki związane z pewnością prawa umożliwia więc przewidywalność działań organów państwa, a także prognozowanie działań własnych**”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 14 czerwca 2000 r. (K 3/00)

ZAKAZ DZIAŁANIA PRAWA WSTECZ

- *lex retro non agit*
- zakaz działania prawa wstecz = zakaz stanowienia przepisów prawnych, które obowiązywałyby z mocą wsteczną
- **zakaz ten odnoszony jest wyłącznie do przepisów, które pogarszają sytuację adresatów; nie ma przeszkód w stanowieniu z mocą wsteczną przepisów, które sytuację prawną obywatela polepszają**
- **zakaz retroakcji nie ma charakteru absolutnego**, a kategoryczność zakazu retroakcji zależy od dziedziny prawa

Art. 42 Konstytucji RP

1. **Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.** Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego.

ZASADA OCHRONY PRAW NABYTYCH

- nowe regulacje prawne powinny chronić uzyskane prawa, co oznacza, że **uzyskane raz prawo nie może być odebrane lub w niekorzystny sposób zmodyfikowane**
- **ochrona praw nabytych rozciąga się tylko na prawa nabyte słusznie** (jeśli jakieś uprawnienie zostało nabyte w sposób niesłuszny, niezgodny z zasadami sprawiedliwości, ustawodawca może je odebrać)
- **ochrona dot. nie tylko praw, które zostały już ostatecznie nabyte, ale także tzw. ekspektatyw nabycia prawa**
- zasada ochrony praw nabytych nie ma charakteru absolutnego

„(...) Ochrona praw nabytych nie oznacza nienaruszalności tych praw. **Zasada ochrony praw nabytych nie ma charakteru absolutnego i nie wyklucza stanowienia regulacji mniej korzystnych dla jednostki.** (...) Odstąpienie od ochrony praw nabytych jest dopuszczalne w szczególnych okolicznościach, gdy przemawia za tym inna zasada prawnokonstytucyjna”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 czerwca 1999 r. (K 5/99)

„ (...) Ocena dopuszczalności wyjątków od zasady ochrony praw nabytych wymaga rozważenia, na ile oczekiwanie jednostki, że prawa uznane przez państwo będą realizowane, jest usprawiedliwione. Zasada ochrony praw nabytych chroni wyłącznie oczekiwania usprawiedliwione i racjonalne. **Istnieją dziedziny życia i sytuacje, w których jednostka musi liczyć się z tym, że zmiana warunków społecznych lub gospodarczych może wymagać zmian regulacji prawnych, w tym również zmian które znoszą lub ograniczają dotychczas zagwarantowane prawa podmiotowe**”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 4 stycznia 2000 r. (K 18/99)

„ Jeżeli można (...) stwierdzić, że po stronie danego podmiotu istniała już „ekspektatywa maksymalnie ukształtowana”, należy do tej ekspektatywy odnieść podobny reżim ochronny, jaki przysługuje prawom nabytym.

(...) Ekspektatywa maksymalnie ukształtowana zachodzi wówczas, gdy spełnione zostały wszystkie zasadnicze przesłanki ustawowe nabycia praw pod rządami danej ustawy”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 24 października 2000 r. (SK 7/00)

ZASADA DOSTATECZNEJ OKREŚLONOŚCI PRAWA

„(...) Naruszeniem Konstytucji jest stanowienie przepisów niejasnych, wieloznacznych, które nie pozwalają obywatelowi na przewidzenie konsekwencji prawnych jego zachowań. Należyta poprawność, precyzyjność i jasność przepisów pranych ma szczególne znaczenie, gdy chodzi o ochronę konstytucyjnych praw i wolności człowieka i obywatela. Adresat normy prawnej musi wiedzieć, jakie jego zachowanie i z jakich przyczyn ma znaczenie prawne”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 maja 2002 r. (K 6/02)

„(...) Dziedziną, w której nakaz określoności wymaga szczególnego zaakcentowania jest – obok prawa karnego – także dziedzina prawa daninowego.”

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 maja 2002 r. (K 6/02)

ZASADA PROPORCJONALNOŚCI

- często nazywana też **zasadą zakazu nadmiernej ingerencji**
- dot. treści stanowionego prawa i **nakazuje, aby środki zastosowane do osiągnięcia założonego przez prawodawcę celu były do tego celu proporcjonalne**
- dot. w szczególności regulacji ograniczających konstytucyjne prawa i wolności jednostki
- zasada proporcjonalności nakazuje, aby spośród skutecznych środków ograniczających korzystanie z wolności i praw wybierać **środki najmniej uciążliwe dla jednostki**

Art. 31 Konstytucji RP

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.
2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.
3. **Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia lub moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.**

„W orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego zasada proporcjonalności znalazła rozwinięcie jeszcze na gruncie poprzednich uregulowań konstytucyjnych. Za niezmiennie aktualne uznać należy stwierdzenie, (...) iż dla oceny, czy doszło do naruszenia zasady proporcjonalności (zakazu nadmiernej ingerencji) konieczne jest udzielenie odpowiedzi na trzy pytania: **„1) czy wprowadzona regulacja ustawodawcza jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków?; 2) czy regulacja ta jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana?; 3) czy efekty wprowadzanej regulacji pozostają w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela?”**. Zwrócić też jednak należy uwagę, że art. 31 ust. 3 zd. 1 Konstytucji szczególny nacisk położył na kryterium „konieczności w demokratycznym państwie”. Oznacza to, że **każde ograniczenie praw i wolności jednostki musi być w pierwszym rzędzie oceniane, na płaszczyźnie pytania, czy było ono „konieczne”, czyli innymi słowy, czy tego samego celu (efektu) nie można było osiągnąć przy użyciu innych środków, mniej uciążliwych dla obywatela, bo słabiej ingerujących w sferę jego praw i wolności”**.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 stycznia 2000 r. (P 11/98)

ZASADA DOMNIEMANIA NIEWINNOŚCI

Art. 42 Konstytucji RP

1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego.
2. Każdy przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu.
3. **Każdego uważa się na niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.**

Co to oznacza, że wyrok jest prawomocny?

„ **Domniemanie niewinności jest domniemaniem prawnym wzruszalnym** i – jak każde tego typu domniemanie – **ma ściśle określone granice swego obowiązywania** (...). **Artykuł 42 ust. 3 Konstytucji musi być interpretowany ściśle.** Ustrojodawca, stawiając na pierwszym miejscu godność osoby ludzkiej, sformułował przepisy, które to podstawowe dobro mają skutecznie chronić (...). Przepis w sposób jednoznaczny i nie budzący wątpliwości stwierdza, iż domniemanie niewinności trwa „dopóki wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu. Wskazanie takiego sposobu obalenia domniemania dowodzi, że **ustrojodawca kształtuje domniemanie jako szczególnie silne, określane mianem „prawdy tymczasowej”**”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 maja 2000 r. (P 1/99)

(...) Zasada domniemania niewinności stanowi podstawę prawną stworzenia oskarżonemu określonej sytuacji procesowej. **Jej konsekwencje procesowe to przede wszystkim rozkład ciężaru dowodu i wyrażona w art. 5 k.p.k. zasada *in dubio pro reo*.** (...) **Podstawowym skutkiem obowiązywania zasady domniemania niewinności jest „wymaganie, by ten kto zarzuca oskarżonemu przestępstwo, musiał je udowodnić”.** **Z drugiej strony, oskarżony może pozostawać bierny, gdyż stan istniejący w wyniku działania domniemania niewinności jest dla niego korzystny”.**

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 września 2001 r. (SK 17/00)

ZASADA *NE BIS IN IDEM*

- „nie dwa razy w tej samej sprawie”
- **zakaz podwójnego karania za ten sam czyn**
- **zasada ta znajduje szczególnie silną ochronę w prawie karnym, ale z mocy art. 2 Konstytucji RP stosuje się ją też do wszelkich przypadków zbiegu odpowiedzialności (też przypadki zbiegu odpowiedzialności za czyny sankcjonowane na mocy prawa karnego i innych przepisów prawa publicznego, w tym szczególnie prawa administracyjnego)**

„(...) Skoro *ne bis in idem* oznacza zakaz podwójnego (wielokrotnego) karania tej samej osoby fizycznej za popełnienie tego samego czynu zabronionego, to **naruszeniem tego zakazu jest łączenie przez ustawodawcę sankcji karnej z sankcją administracyjną, której represyjność jest na tyle duża, że pozwala uznać ją za w istocie sankcję karną**”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 października 2016 r. (K 24/15)

ZASADA SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

- w Konstytucji RP nie występuje pojęcie „społeczeństwo obywatelskie”
- podstawowe znaczenie dla funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego ma **zasada pluralizmu politycznego**, której podstawowym aspektem jest **swoboda tworzenia i działania partii politycznych**
- **wolność tworzenia partii politycznych nie ma charakteru nieograniczonego** → art. 13 Konstytucji RP
- zasada społeczeństwa obywatelskiego wymaga też, by obok systemu partii politycznych mogły działać inne organizacje zrzeszające obywateli (stowarzyszenia, związki zawodowe, samorządy zawodowe, itp.)

Art. 13 Konstytucji RP

Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

Opracowano na podstawie:

- B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012
- L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2018
- M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016
- M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87-243*, Warszawa 2016
- M. Granat, M. Zubik (red.), *Prawo konstytucyjne. Kazusy i ćwiczenia*, Warszawa 2012
- M. Zubik (red.), *Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów*, Warszawa 2008